

Aco Bobić¹

Tatjana Skakavac²

Dražen Erkić³

UDC 343.81(497.113)

Stručni rad

Primljen: 31. 03. 2022.

Prihvaćen: 15. 09. 2022.

STAV O VREDNOSTI TRETMANA OSUĐENIKA U PENALNIM USTANOVAMA NA PODRUČJU AP VOJVODINE: ANALIZA PODATAKA, IZAZOVI I PREPORUKE⁴

SAŽETAK: Položaj osuđenih lica u penalnim ustanovama nije samo pravno pitanje, već je odraz raspoloživih kapaciteta, materijalnih i ljudskih resursa, ali i spremnosti i opredeljenosti društva da stvori efikasne i efektivne moduse i sprovede adekvatan tretman prema osuđenima u cilju ostvarivanja osnovne funkcije ovih ustanova, tj. resocijalizacije. Stoga su od nespornog značaja i naučni napori da se utvrde najadekvatniji načini za unapređivanje funkcionisanja penalnih ustanova kako bi se za osuđene, u specifičnom okruženju i podrazumevajućim uslovima ograničenja sloboda, omogućio maksimalno moguć kvalitet života. U zadovoljavajućim uslovima izdržavanja zatvorske kazne stvorili bi se preduslovi za bolju implementaciju tretmana koji bi dao očekivane rezultate u procesu resocijalizacije, a time uticao i na smanjenje recidi-

¹ Prof. dr Aco Bobić, Univerzitet EDUCONS, Sr. Kamenica, Fakultet studija bezbednosti, acobbcc@gmail.com

² Prof. dr Tatjana Skakavac, Univerzitet Union, Beograd, Fakultet za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić, Novi Sad. tatjana.skakavac@gmail.com

³ Doc. dr Dražen Erkić, Visoka škola za uslužni biznis, Sokolac-Istočno Sarajevo, drazen.erkic@hotmail.com

⁴ Članak je jedan deo istraživačkog projekta „Faktori resocijalizacije osuđenika kao članova ugroženih društvenih grupa i njihova inkluzija u savremeno društvo“ podržanog od strane Pokrajinskog sekretarijata za visoko obrazovanje i naučnoistraživačku delatnost, broj projekta 114-451-2323/2016-05.

va. Osnovni cilj ovog istraživanja jeste definisanje faktora i mogućnosti predikcije resocijalizacije osuđenika (zavisna varijabla) u zatvorima na području AP Vojvodine. Rezultati rada pokazuju da je opšti stav osuđenika o tretmanu u zatvoru negativan. Od 27 posmatranih nezavisnih varijabli, istraživanje je pokazalo da najveća statistička značajnost postoji: 1) između kategorije vaspitnog tretmana i zadovoljstva uslovima i odnosima u ustanovi; 2) između vrste krivičnog dela i uspeha resocijalizacije. Niža statistička značajnost je zabeležena između zadovoljstva uslovima, orijentacije na pravednost, stepena samopoštovanja, emocionalne kompetentnosti i uspeha resocijalizacije.

KLJUČNE REČI: *penalne ustanove; osuđena lica; tretman; resocijalizacija; recidiv.*

1. Uvodno razmatranje

Uspešna resocijalizacija i reintegracija osuđenika u društvo nakon izdržavane zatvorske kazne predstavlja jedan od osnovnih ciljeva penalnog sistema u svim zemljama sveta. Uspešna resocijalizacija predstavlja bitan faktor koji utiče na smanjenje mogućnosti ponavljanja krivičnog dela i pojave recidiva. Sa druge strane, imajući u vidu specifičnosti osuđeničke populacije i mnogobrojne faktore koji utiču na uspešnost resocijalizacije, definisanje uticaja pojedinačnih faktora, koji mogu doprineti uspešnoj resocijalizaciji, svakako je poseban izazov.

Resocijalizacija je proces ponovnog uključivanja u društvo pojedinaца koji su prekršili pravne norme, a koji obuhvata čitav niz psiholoških, edukativnih, pravnih i organizacionih mera koje se sprovode tokom izdržavanja zatvorske kazne, kao i nakon izdržane kazne – posebno u slučaju primene instituta uslovnog otpusta i društveno korisnog rada. Primena programa postupanja (tretmana) u penalnim uslovima je kompleksan pravni i socijalni izazov, jer je osnovni problem ne samo kako definisati, već i kako obezbediti, ostvariti i realizovati preduslove, mehanizme i procedure koje utiču na to da se probudi, a potom i učvrsti spremnost osuđenih lica da postanu korisni članovi društva (Bobić, 2012).

Resocijalizacija u prvom redu obuhvata korekciju ličnosti osuđenika, što prevashodno podrazumeva prihvatanje odgovornosti za počinjeno krivično delo, jačanje samopoštovanja i poštovanja prema drugima. Uspešna resocijalizacija rezultira stvaranjem socijalno odgovornog bića koje prihvata socijalne, moralne i etičke norme ponašanja (Timofeeva, 2019).

Istraživanje osnovnih prediktora uspešne resocijalizacije, sprovedeno tokom 2020. godine, pokazalo je da se najveća pažnja mora usmeriti na: vrstu kazne; ličnost osuđenika; stepen opasnosti po društvo nakon otpusta; motive za počinjeno krivično delo i ponašanje osuđenika tokom izdržavanja kazne (Kalaur et al., 2020). Učestvovanje u organizovanim sportskim i socijalno-pedagoškim aktivnostima, pokazalo se, ima pozitivan uticaj na pozitivnu promenu ličnosti određenih osuđenih lica, kao važnu pretpostavku buduće resocijalizacije. Lične karakteristike osuđenika, veze koje postoje među osuđenicima i kvalitet odnosa između osuđenika i osoblja definisani su, takođe, kao bitan faktor uspešne resocijalizacije. U Ukrajini su, na primer, kao najvažniji faktori resocijalizacije izdvojeni psihološki profil osuđenika, odnosno aktivnosti na jačanju samopoštovanja (Lykhova, 2019). Sveobuhvatno istraživanje o faktorima koji utiču na smanjenje recidivizma u odabranim zatvorima u Nemačkoj iz 2020. godine takođe je ukazalo na značaj psihičkog stanja osuđenika, pri čemu je konstatovano da je recidivizam prepolovljen kod zatvorenika kojima je tokom odsluženja kazne na raspolaganju bila strukturisana psihoterapija uz pojačanu individualnu podršku zatvorskom osoblju (Thomas, 2019).

Problem koji otežava resocijalizaciju u savremenim uslovima i koji s vremenom postaje sve uočljiviji izazov za penalne ustanove i društvo u celini jeste povećan stepen rizika od radikalizacije u zatvorskim uslovima jer nakon odsluženja kazne pojedinci postaju članovi radikalnih i terorističkih grupa (Suryono, Domai and Wijaya, 2016).

Penološka istraživanja su sve češće usmerena na kvalitet svakodnevnih odnosa između zatvorenika i osoblja u kojima je indicirano da je „procedural justice“ (način donošenja odluka i saopštavanja procedura) veoma bitan, odnosno da tretman zatvorenika uz poštovanje njihovog dostojanstva i njihovu uključenost u proces donošenja odluka ima

ne samo na njih pozitivne efekte, već i na penalnu ustanovu (Schmidt, 2015).

Ipak, problematika uspešne resocijalizacije trebalo bi da postane frekventniji predmet naučnih i stručnih istraživanja, jer je broj osoba koje ponovo počine krivično delo (ili su višestruki povratnici) veoma visok, te predstavlja kompleksan bezbednosni, društveni i pravni problem kome se mora posvetiti dužna pažnja.

2. Sistem izvršenja krivičnih sankcija u Republici Srbiji

Sistem izvršenja krivičnih sankcija Republike Srbije obuhvata pozitivne pravne propise kojima je regulisan način njihovog izvršenja, zatim pozitivne propise koji se odnose na lica lišena slobode i metode, sredstva i mere u cilju resocijalizacije počinitelaca krivičnih dela (Bošković & Bobić, 2022). Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija Republike Srbije formirana je Uprava za izvršenje krivičnih sankcija, kao organ uprave u sastavu Ministarstva pravde Republike Srbije. Uprava organizuje, sprovodi i nadzire izvršenje: kazni zatvora; maloletničkog zatvora; kazne rada u javnom interesu; uslovne osude sa zaštitnim nadzorom; mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi i obaveznog lečenja i čuvanja alkoholičara i narkomana i vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravni dom (Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, 2019).

Sistem izvršenja krivičnih sankcija Republike Srbije ima ukupno 28 zavoda i to: deset kazneno-popravnih zavoda (KPZ), među kojima je KPZ za punoletne osobe ženskog pola i KPZ za maloletnike, šesnaest okružnih zatvora, specijalnu zatvorsku bolnicu u Beogradu i vaspitno-popravni dom u Kruševcu. U poslednjih nekoliko godina izgrađeni su novi, moderni objekti u skladu sa evropskim standardima za smeštaj lica lišenih slobode (KPZ Beograd, KPZ Pančevo...) i adaptirani postojeći zavodi tako da smeštajni kapaciteti odgovaraju broju lica koji u njima borave. Izvršenje krivičnih sankcija u Republici Srbiji je organizovano tako da se međusobno odvajaju osuđena, pritvorena i prekršajno kažnjena lica, lica po polu, kao i punoletna od maloletnih lica, kako je i predviđeno evropskim zatvorskim pravilima. Osnovni principi na koji-

ma se zasniva izvršenje krivičnih sankcija u Republici Srbiji su: princip zakonitosti, princip humanosti, princip individualizacije, princip skupnog izdržavanja kazne i princip postpenalnog prihvata (Marić & Bulatović, 2004). Tokom boravka u zavodima prema licima se dosledno primenjuju kako domaći tako i međunarodni pozitivni zakonski propisi, između ostalih: Evropska konvencija o ljudskim pravima, Evropska zatvorska pravila, Istanbulski protokol itd. Kontrolu rada zavoda u Srbiji i način postupanja prema licima lišenih slobode vrše odeljenje inspekcije, koje je formirano u okviru Uprave, i predstavnici međunarodnih organizacija koje su akreditovane za tu vrstu nadzora (Evropski komitet za sprečavanje torture, Helsinški odbor za ljudska prava, nevladine organizacije...). Oni imaju pravo da u svakom trenutku i bez najave posete zavod i izvrše kontrolu u skladu sa svojim ovlašćenjima. Veliku ulogu u doslednoj primeni pozitivnih zakonskih propisa u radu penalnih ustanova imaju i ombudsmani koji redovno posećuju zatvore u Srbiji. Ovakvi vidovi kontrole kaznenih ustanova doprineli su većoj transparentnosti u radu i poštovanju ljudskih prava tokom izdržavanja zatvorske kazne.

Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija Republike Srbije propisano je da zavodi, prema stepenu obezbeđenja, mogu biti otvorenog, poluotvorenog, zatvorenog i zatvorenog tipa sa posebnim obezbeđenjem (Bošković & Radoman, 2002). U zavodima otvorenog tipa ne postoje fizičko-tehničke prepreke za bekstvo, dok u zavodima poluotvorenog tipa zaposleni u službi za obezbeđenje predstavlja osnovnu prepreku za bekstvo. U zavodima zatvorenog tipa, pored zaposlenih u službi za obezbeđenje postoje i druge fizičko-tehničke prepreke za sprečavanje bekstva, dok u zavodima zatvorenog tipa sa posebnim obezbeđenjem postoje fizičko-tehničke prepreke kojima se postiže najviši stepen obezbeđenja (Bobić, 2012).

U zatvorskom sistemu Republike Srbije postoje službe koje direktno ili indirektno učestvuju u tretmanu osuđenika: 1) Služba za tretman, 2) Služba za obezbeđenje, 3) Služba za obuku i upošljavanje, 4) Služba za zdravstvenu zaštitu, 5) Služba za opšte poslove. Za međusobnu koordinaciju svih službi tokom procesa resocijalizacije zadužena je Služba za tretman (Radoman, 2013).

3. Tretman osuđenika

U penološkoj teoriji i praksi često se upotrebljava termin tretman (franc. *Traitement*) koji označava način postupanja u nekoj situaciji, op-hođenje. U zatvorskom sistemu ovaj termin označava način postupanja prema osuđenim licima. Cilj tretmana jeste da se vaspitno-korektivnim metodama utiče na osuđeno lice da po izlasku iz zatvora ne pravi nova krivična dela. Sagledavajući statističke podatke, možemo uočiti da je na području Republike Srbije procenat recidiva izuzetno visok, te se na osnovu toga može postaviti pitanje: da li se u penalnim ustanovama primenjuje adekvatan program postupanja (tretman) prema osuđenicima? Ovde, međutim, treba imati na umu da na stepen recidiva ne utiče samo tretman u penalnim ustanovama, nego i niz drugih faktora koji egzistiraju u društvu na slobodi.

Glavni preduslovi za uspešnost tretmana zavise od želje i snage volje samih osuđenika, kao i od kvaliteta komunikacije između penitencijarnih zavoda i društva. Preduslov za uspeh tretmana jeste i dosledno sprovođenje nekih principa od kojih izdvajamo: 1) princip poverenja i poštovanja dostojanstva ličnosti; 2) princip poznavanja ličnosti; 3) princip svestranosti; 4) princip jedinstva vaspitnih uticaja; 5) princip aktivnog i svesnog učešća osuđenog u tretmanu (Radoman, 2013).

U uspehu tretmana u zatvorima na području Republike Srbije veliku ulogu ima i kategorizacija osuđenika u skladu sa vaspitnim grupama (otvoreno, poluotvoreno i zatvoreno odeljenje), koja se obavlja u prijemnom odeljenju, gde se vrši ispitivanje ličnosti osuđenog lica. U tom multidisciplinarnom pristupu učestvuju psiholozi, pedagozi, defektolozi, socijalni radnik i predstavnik službe za obezbeđenje (Bobić, 2012). U prijemnom odeljenju započinje proces individualizacije tretmana koji se potom nastavlja u vaspitnoj grupi primenom individualnog tretmana.

Penitencijarni sistem Republike Srbije predviđa da proces individualnog tretmana tokom izdržavanja zatvorske kazne prolazi kroz nekoliko faza. To su: 1) obavljanje prvog intervjua; 2) faza sačinjavanja ugovora; 3) faza individualizovanog tretmana; 4) direktivni i nedirektivni individualni tretman (Bošković, 2002).

Pored individualnog tretmana, u praksi se još primenjuju i: grupni tretman; obrazovni tretman; radno angažovanje kao oblik tretmana; tre-

tman kroz aktivnosti u slobodno vreme; tretman kroz slobodu veroispovesti; tretman stimulacije i samoinicijativni oblik tretmana (Bobić, 2012).

Velika pažnja u zatvorima se posvećuje i tretmanu koji obuhvata radno angažovanje jer osim što se radom usvajaju određene radne navike, osuđenik stiče i utisak samovrednovanja i osećaj pripadnosti grupi. Rad osuđenika mora biti svrsishodan i ne sme biti ponižavajući.

Da bi se realizovao tretman osuđenih lica koji se odnosi na obrazovanje, penalne ustanove u Srbiji saraduju s ustanovama za obrazovanje odraslih, koje se nalaze u istoj sredini gde i ustanova. Stečeno uverenje o završenoj osnovnoj ili srednjoj školi izdaje se osuđenom licu i ne navodi se da je stečeno za vreme izdržavanja zatvorske kazne.

Tokom primene tretmana efekti pedagoškog rada su veoma važni jer se osuđenici u zatvorskoj sredini osećaju, naročito u početku, izgubljeno, odbačeno i bezvredno. Vaspitni tretman ima za cilj da otkloni prvenstveno taj osećaj, te da vrati poverenje osuđenika u sopstvenu snagu i društvo (Bošković, 2002). U zatvorskom sistemu Srbije naglasak se stavlja i na organizaciju slobodnog vremena koje, između ostalog, zavisi od strukture osuđenih lica, njihove zainteresovanosti za korišćenje slobodnog vremena, klasifikacione grupe, tipa ustanove gde osuđena lica izdržavaju kaznu i slično.

Praksa iz zatvora u Srbiji je pokazala da uspešnost resocijalizacije zavisi od tretmana koji se primenjuju prema osuđenim licima, kao i od sposobnosti i motivisanosti vaspitača da dosledno sprovedu predviđene tretmane. Takođe, u praktičnom radu sa prestupnicima tokom primene tretmana treba permanentno uvoditi nove metode i terapijske tehnike, uzimajući u obzir strukturu zatvoreničke populacije, osobine ličnosti zatvorenika, kao i stepen kriminalne strukturiranosti (Bošković & Bobić, 2022).

4. Metodologija istraživanja

Cilj ovog istraživanja jeste da se sagledaju stavovi osuđeničke populacije o tretmanu koji se prema njima primenjuje, te da se na osnovu tih pokazatelja preduzmu neophodne radnje kako bi se tretman, koji se prema njima primenjuje, podigao na viši nivo i dao bolje rezultate, u smislu bolje resocijalizacije tokom izdržavanja zatvorske kazne. Cilj

istraživanja možemo posmatrati sa naučnog i praktičnog aspekta. Naučni cilj ovog istraživanja jeste pre svega namera sagledavanja prirode (smjera i intenziteta) povezanosti između posmatranih zavisnih, nezavisnih i intervencionih varijabli i njihovo objašnjenje na naučnom nivou. Praktični cilj istraživanja predstavlja nedvosmisleni nameru da podaci do kojih smo došli u istraživanju posluže nadležnim institucijama i menadžmentu zatvora za unapređenje prakse tretmana osuđenih lica, prvenstveno kroz davanje predloga praktičnih procedura poboljšanja pojedinih aspekata tretmana osuđenika kako bi se proces resocijalizacije uspešno sproveo.

Ispitivanje stavova osuđenika o tretmanu koji se prema njima primenjuje obavljeno je u penalnim ustanovama na području AP Vojvodine i to u: KPZ Sremska Mitrovica, KPZ Sombor, OZ Novi Sad, OZ Subotica, OZ Zrenjanin i OZ Pančevo.

Istraživanje je obavljeno tako što su osuđena punoletna lica, koja su u tom momentu izdržavala zatvorsku kaznu, dobrovoljno popunjavala anonimnu anketu izražavajući tako svoj stav o vrednosti tretmana koji se prema njima primenjuje.

U cilju dobijanja odgovora na konkretna istraživačka pitanja, bilo je neophodno sprovesti preliminarnu analizu podataka dobijenih iz istraživanja (deskriptivna statistika), koja podrazumeva izračunavanje opisnih statističkih pokazatelja. Opisni statistički pokazatelji treba da potvrde verodostojnost, normalnost rasporeda, da otkriju netipične tačke, što će direktno uticati na mogućnost konačnog izbora i primene predloženih statističkih metoda. Ispitivanje normalnosti raspodele obavljeno je putem Kolmogorov–Smirnov i Šapiro–Vilkov testova. Provera pouzdanosti merne skale izvršena je pomoću Kronbahovog koeficijenta alfa. Za jačinu korelacije među promenljivama korišćeni su Kajzer–Mejer–Olkinov test (KMO), kao pokazatelj adekvatnosti uzorka, i Bartletov test sferičnosti, a za utvrđivanje statističke značajnosti razlika korišćen je Man–Vitnijev U test, kao neparametarska alternativa t-testa nezavisnih uzoraka. Kruškal–Volisov test je korišćen za poređenje rezultata neprekidne promenljive za tri ili više grupa. Za analizu rangova varijabli korišćena je Spirmanova korelacija ranga, kao neparametarska alternativa Pirsonove korelacije.

Ocenu statističke značajnosti korigovanog koeficijenta determinacije prikazuje jednofaktorska analiza varijanse (ANOVA). Statistički softver koji je korišćen za obradu podataka je IBM SPSS verzija 21.

Anketiranje ispitanika sprovedeno je u periodu od 15. septembra do 24. decembra 2019. godine. Opšte karakteristike ispitanika definisane su na osnovu pet kriterijuma prikazanih u Tabeli 1.

Tabela 1. Opšte karakteristike ispitanika uključenih u uzorak (n = 286)

Opšte karakteristike ispitanika		Broj ispitanika (n)	Struktura (%)
Starost	Do 20 godina starosti	7	2,6
	21–30 godina starosti	84	30,7
	31–40 godina starosti	113	41,2
	41–50 godina starosti	70	25,5
Ranija osuđivanost	Da	180	63,4
	Ne	104	36,6
Novi sudski postupci	Da	86	30,6
	Ne	195	69,4
Bračno stanje	Neoženjen	88	31,4
	Živi u vanbračnoj zajednici	90	32,1
	Oženjen	60	21,4
	Razveden	39	13,9
	Udovac	3	1,1
Obrazovanje	Nepotpuna osnovna škola	32	11,4
	Osnovna škola	68	24,2
	Nepotpuna srednja škola	46	16,4
	Srednja škola	112	39,9
	Fakultetsko obrazovanje	23	8,2

Izvor: Kalkulacija autora

Osim navedenih parametara, posmatrani su i: radno iskustvo ispitanika pre dolaska u zatvor, radno angažovanje u ustanovi, krivično delo ispitanika, preduslovi za kriminogeno ponašanje, činjenica da li ispitanici imaju decu i kontakt sa porodicom, poseta crkvi, promena stava prema krivičnom delu, dužina kazne ispitanika, kategorija vaspitnog tretmana, definisanje osobe koja daje najveći doprinos u resocijalizaciji osuđenika, uključenje članova porodice, boravak u samici, kao deo tretmana nedozvoljenog ponašanja, spremnost na dodatno angažovanje radi unapređenja uslova za život i rad u ustanovi, spremnost na dodatno angažovanje radi dobijanja bolje klasifikacione grupe, spremnost na dodatno angažovanje radi obrazovanja i stručnog usavršavanja i upotreba psihoaktivnih supstanci.

5. Rezultati istraživanja

5.1. Frekvencije odgovora ispitanika

U Tabeli 2. prikazane su frekvencije stavova ispitanika o vrednosti tretmana osuđenih lica koji se prema njima primenjuje.

Tabela 2. Frekvencije stavova ispitanika o vrednosti tretmana osuđenih lica

Stavovi	Stepen slaganja (%)					Varijansa
	Uopšte se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Nisam siguran	Uglavnom se slažem	Potpuno se slažem	
1 Osuđenici su oduševljeni tretmanom od strane zaposlenih u ovoj ustanovi.	43,8	9,4	22,5	13,4	10,9	2,040
2 Osuđenici su mi najmanje pomogli da se prilagodim svakodnevnom životu u ustanovi.	31,7	16,1	16,1	18,6	17,5	2,259

3	Sistem radnog angažovanja osuđenika je loš i treba ga menjati.	19,9	7,7	16,6	14,8	41,0	2,429
4	Komandiri imaju korektan odnos prema osuđenicima.	8,7	8,3	11,2	25,6	46,2	1,686
5	U ustanovi se pravi razlika među osuđenicima prema imovinskom stanju.	28,2	8,4	27,1	12,5	23,8	2,296
6	Stručni instruktori su zainteresovani da osuđeničke osposobe za određene poslove.	22,1	8,5	26,9	15,9	26,6	2,174
7	Osobe koje rade sa osuđenicima nisu strpljive.	25,0	14,3	25,4	12,5	22,8	2,184
8	Prilikom klasifikacije ne drži se do obrazovanja osuđenika.	18,4	8,1	31,6	12,5	29,4	2,055
9	U ovoj ustanovi osuđenicima je omogućena sloboda veroispovesti.	8,9	3,7	15,1	11,8	60,5	1,694
10	O našim problemima uvek možemo otvoreno razgovarati sa vaspitačima.	17,5	7,3	12,8	15,0	47,4	2,374

Aco Bobić, Tatjana Skakavac, Dražen Erkić

STAV O VREDNOSTI TRETMANA OSUĐENIKA U PENALNIM USTANOVAMA
NA PODRUČJU AP VOJVODINE: ANALIZA PODATAKA, IZAZOVI I PREPORUKE

11	Organizaciji slobodnih aktivnosti (sport, sekcije i sl.) ne posvećuje se zadovoljavajuća pažnja.	22,9	6,3	20,3	13,6	36,9	2,474
12	U ustanovi se pravi razlika u tretmanu osuđenika zavisno od vrste krivičnog dela.	25,6	9,6	20,5	10,6	33,7	2,555
13	Disciplinovano ponašanje i zalaganje osuđenika ne nagrađuje se adekvatno.	19,4	9,7	19,4	13,1	38,4	2,378
14	Uprava najčešće izlazi u susret našim opravdanim zahtevima i idejama.	25,6	12,8	27,5	14,3	19,8	2,085
15	U ovoj ustanovi osuđenicima nije dovoljno omogućeno da kroz različite edukativne programe stiču nova znanja/veštine.	21,6	7,3	23,8	14,7	32,6	2,311
16	Nakon primenjenog tretmana u ovoj ustanovi, najveći broj osuđenika izlazi na slobodu uspešno resocijaliziran.	40,4	10,5	28,4	10,2	10,5	1,891

Izvor: *Kalkulacija autora*

Tabela 3. prikazuje frekvencije stavova ispitanika o pravednosti.

Tabela 3. Frekvencije stavova ispitanika prema orijentaciji na pravednost

Stavovi	Stepen slaganja (%)					Varijansa
	Uopšte se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Nisam siguran	Uglavnom se slažem	Potpuno se slažem	
1 Mislim da je svet u kome živimo u osnovi pravedan.	45,2	19,1	16,7	8,7	10,3	1,865
2 Mislim da uopšteno zaslužujem ono što mi se događa u životu.	25,3	20,5	24,1	14,4	15,7	1,932
3 Drugi ljudi se uglavnom pošteno odnose prema meni.	12,7	9,2	23,1	27,9	27,1	1,746
4 Ono što posedujem u životu s pravom mi pripada.	6,9	4,4	7,7	25,9	55,1	1,399
5 Uveren sam da nepravde koje čovek trpi u životu bivaju kad-tad nadoknađene.	8,4	4,4	24,8	22,0	40,4	1,556
6 Mislim da ljudi nastoje biti pravedni kad donose važne odluke koje se tiču drugih ljudi.	15,3	14,9	31,8	17,3	20,7	1,750
7 Nepravde su u mom životu pre izuzetak nego pravilo.	10,8	11,2	29,9	23,2	24,9	1,616
8 Uveren sam da pravda uvek pobeđuje nad nepravdom.	19,9	8,1	21,2	17,5	33,3	2,264
9 Život je prema meni dosad bio pravedan.	18,1	17,8	26,2	19,8	18,1	1,834

Izvor: *Kalkulacija autora*

Tabela 4. prikazuje frekvencije stavova ispitanika o zadovoljstvu uslovima i odnosima u ustanovi.

Tabela 4. Frekvencije stavova ispitanika o zadovoljstvu uslovima i odnosima u ustanovi

Stavovi	Stepen zadovoljstva (%)					Varijansa
	Potpuno sam zadovoljan	Zadovoljan sam	I jesam i nisam	Nisam zadovoljan	Uopšte nisam zadovoljan	
1 Opštom situacijom u društvu i pravosuđu.	8,0	8,1	19,7	19,3	44,9	1,673
2 Opštim stanjem uslova i odnosa u ustanovi.	8,8	16,8	27,5	19,1	27,8	1,668
3 Vaspitačima.	18,6	21,2	28,5	10,9	20,8	1,901
4 Komandirima.	24,1	30,7	25,9	8,4	10,9	1,562
5 Instruktorima.	23,6	27,2	28,9	6,9	13,4	1,663
6 Upravom.	16,7	23,4	26,8	13,4	19,7	1,830
7 Ponašanjem osuđenika.	12,6	18,6	34,6	15,6	18,6	1,589
8 Ishranom u ustanovi.	11,5	14,1	24,9	21,2	28,3	1,787
9 Organizacijom korišćenja slobodnog vremena.	13,0	21,0	27,2	15,6	23,2	1,800
10 Smeštajem i higijenskim uslovima.	12,6	21,9	23,0	12,6	29,9	1,987
11 Naknadom koju dobijam za rad.	9,7	15,6	23,0	12,7	39,0	1,927

Izvor: *Kalkulacija autora*

5.2. Pouzdanost mernih skala

Provera pouzdanosti merne skale vrši se pomoću Kronbahovog koeficijenta alfa, čija se vrednost kreće između 0 i 1. Ne preporučuje se prihvatanje pouzdanosti merne skale manje od 0,7. U Tabeli 5. prikazana je statistika pouzdanosti pojedinačnih skala.

Tabela 5. Statistika pouzdanosti mernih skala

Skale	Kronbahova alfa	Kronbahova alfa zasnovana na standardizovanim stavkama	Broj varijabli
Stav o vrednosti tretmana osuđenih lica	,556	,559	16
Orijentacija na pravednost	,770	,769	9
Samopoštovanje	,594	,602	10
Zadovoljstvo uslovima i odnosima u ustanovi	,882	,881	11
Emocionalna kompetentnost	,604	,619	14
Resocijalizacija	,814	,811	14

Izvor: *Kalkulacija autora*

Na osnovu rezultata provere pouzdanosti, najveću vrednost Kronbahovog koeficijenta alfa ima skala „Zadovoljstvo uslovima i odnosima u ustanovi“ (0,882), slede skala „Resocijalizacija“ (0,814), skala „Orijentacija na pravednost“ (0,770). Skale „Emocionalna kompetentnost“ (0,604), „Samopoštovanje“ (0,594) i „Stav o vrednosti tretmana osuđenih lica“ (0,556) imaju niži nivo pouzdanosti, ali će se prihvatiti zbog poređenja sa drugim sličnim istraživanjima.

Nakon utvrđivanja pouzdanosti mernih skala za pojedinačne varijable istraživanja, može se zaključiti da se rezultati pouzdanosti pojedinačnih varijabli ne razlikuju u značajnoj meri od rezultata pouzdanosti ukupnih skala.

Između stava o vrednosti tretmana i resocijalizacije osuđenika izračunata je neznatna pozitivna korelacija ($r = 0,041$), $n = 286$, koja nije statistički značajna. Između zadovoljstva uslovima i odnosima u ustanovi i resocijalizacije osuđenika izračunata je relativno slaba pozitivna korelacija ($r = 0,267$), $n = 286$, $p < 0,01$, pri čemu se zaključuje da povećano zadovoljstvo uslovima i odnosima u ustanovi rezultira boljom resocijalizacijom osuđenika. Da bi se izvršilo vrednovanje modela, utvrđen je koeficijent determinacije koji pokazuje koliki je deo varijanse jedne varijable objašnjen varijansom druge, tj. koliko je deo varijanse dve promenljive zajednički. Zadovoljstvo uslovima i odnosima u ustanovi objašnjava 7,13% varijanse resocijalizacije osuđenika, što je vrlo mali procenat objašnjene varijanse. Između orijentacije na pravednost i resocijalizacije osuđenika izračunata je relativno slaba pozitivna korelacija ($r = 0,247$), $n = 286$, $p < 0,01$, pri čemu se zaključuje da povećana orijentacija na pravednost rezultira boljom resocijalizacijom osuđenika.

Orijentacija na pravednost objašnjava 6,10% varijanse resocijalizacije osuđenika, što je vrlo mali procenat objašnjene varijanse. Između samopoštovanja i resocijalizacije osuđenika izračunata je neznatna pozitivna korelacija ($r = 0,177$), $n = 286$, $p < 0,01$, pri čemu se zaključuje da povećano samopoštovanje rezultira boljom resocijalizacijom osuđenika. Samopoštovanje objašnjava svega 3,13% varijanse resocijalizacije osuđenika. Između emocionalne kompetentnosti i resocijalizacije osuđenika izračunata je neznatna pozitivna korelacija ($r = 0,162$), $n = 286$, $p < 0,01$, pri čemu se zaključuje da povećana emocionalna kompetentnost rezultira boljom resocijalizacijom osuđenika. Emocionalna kompetentnost objašnjava svega 2,62% varijanse resocijalizacije osuđenika.

Tabela 6. ANOVA^a

Model		Suma kvadrata odstupanja	Broj stepeni slobode	Ocena varijanse	Odnos varijansi (F)	Značajnost
Resocijalizacija osuđenika	Regresija	17,737	5	3,547	10,639	,000 ^b
	Rezidual	93,364	280	,333		
	Ukupno	111,101	285			

a. Zavisna varijabla: resocijalizacija osuđenika
b. Prediktori: stav o vrednosti tretmana, zadovoljstvo uslovima i odnosima u ustanovi i psihološke osobine osuđenika

Izvor: Kalkulacija autora

U Tabeli 6. izvršeno je vrednovanje pojedinačne varijable. Stav o vrednosti tretmana, zadovoljstvo uslovima i odnosima u ustanovi i psihološke osobine osuđenika (orijentacija na pravednost, samopoštovanje, emocionalna kompetentnost) daju značajan doprinos predviđanju resocijalizacije.

Tabela 7. Koeficijenti resocijalizacije osuđenika

Model	Standardizovani koeficijenti Beta	t	Značajnost	Koeficijenti korelacije			Statistika kolinearnosti	
				Korelacija nultog razreda	Parcijalna korelacija	Semiparcijalna korelacija	Neobjašnjeni deo varijanse	Faktor povećanja varijanse
Konstanta		3,843	,000					
Resocijalizacija osuđenika								
Stav o vrednosti tretmana	-,042	-,741	,459	,026	-,044	-,041	,919	1,088
Zadovoljstvo uslovima i odnosima u ustanovi	,242	4,363	,000	,272	,252	,239	,977	1,023
Orijentacija na pravednost	,137	2,362	,019	,183	,140	,129	,894	1,118
Samopoštovanje	,121	2,022	,044	,214	,120	,111	,834	1,199
Emocionalna kompetentnost	,195	3,422	,001	,225	,200	,187	,920	1,087

Izvor: Kalkulacija autora

Za upoređivanje doprinosa svih nezavisnih promenljivih upotrebljen je standardizovani koeficijent (Beta). U ovom slučaju koeficijent beta za stav o vrednosti tretmana iznosi 0,042, za zadovoljstvo uslovima i odnosima u ustanovi iznosi 0,242, za orijentaciju na pravednost iznosi 0,137, za samopoštovanje iznosi 0,121, dok za emocionalnu kompetentnost iznosi 0,195. To istovremeno znači da zadovoljstvo uslovima i odnosima u ustanovi najviše doprinosi objašnjavanju resocijalizacije osuđenika kada se oduzme varijansa koju objašnjavaju ostale varijable. Može se konstatovati sledeće: ako se poveća uticaj zadovoljstva uslovima i odnosima u ustanovi za jedan, u proseku će se povećati i resocijalizacija osuđenika za 0,242.

S obzirom da se statistički značajnim smatra vrednost manja od 0,05 može se zaključiti da varijable zadovoljstvo uslovima i odnosima u ustanovi i psihološke osobine osuđenika (orijentacija na pravednost, samopoštovanje, emocionalna kompetentnost) daju značajan jedinstven doprinos predikciji zavisne varijable, tj. resocijalizaciji osuđenika, dok varijabla stav o vrednosti tretmana ne daje značajan jedinstven doprinos predikciji resocijalizacije osuđenika.

5.3. Osnovni rezultati, diskusija i preporuke

Istraživanje je dalo određene rezultate na osnovu kojih se mogu dati i određene preporuke. Definisano je, pre svega, odnos resocijalizacije osuđenika s osnovnim socijalno-statusnim karakteristikama, a kao osnovni rezultati izdvajaju se:

- Na osnovu analize dobijenih podataka, uočljivo je nezadovoljstvo osuđeničke populacije tretmanom koji se prema njima primenjuje;
- Analiza podataka dobijenih istraživanjem o povezanosti opšteg stava o vrednosti tretmana prema socijalno-statusnim karakteristikama osuđenika pokazala je da podjednako opšti stav o vrednosti tretmana osuđenih lica imaju ispitanici različite starosne dobi, bračnog statusa, obrazovnog nivoa, radnog iskustva, oni koji su ranije bili osuđivani i oni koji nisu bili ranije osuđivani, različitog počinjenog krivičnog dela i dužine kazne, kao i različite kategorije vaspitnog tretmana;

- Utvrđivanje statistički značajne razlike u zadovoljstvu uslovima i odnosima u ustanovi prema socijalno-statusnim karakteristikama pokazalo je da su osuđenici svih gorenavedenih kategorija podjednako zadovoljni uslovima i odnosima u ustanovi osim u kategoriji vaspitnog tretmana osuđenika – pri čemu je zadovoljstvo najizraženije kod osuđenika otvorenog vaspitnog tretmana;
- Utvrđivanje statistički značajne razlike u resocijalizaciji osuđenika prema socijalno-statusnim karakteristikama ispitanika dalo je rezultat da osuđenici podjednako percipiraju proces resocijalizacije; statistički značajna razlika utvrđena je kod ispitanika sa različitim krivičnim delom u odnosu na razlike u resocijalizaciji;
- Utvrđivanje povezanosti stava o vrednosti tretmana, zadovoljstva uslovima i odnosima u ustanovi i psiholoških osobina osuđenika sa resocijalizacijom pokazalo je da povećano zadovoljstvo uslovima i odnosima u ustanovi rezultira boljom resocijalizacijom osuđenika, da povećana orijentacija na pravednost rezultira boljom resocijalizacijom osuđenika, kao i da povećano samopoštovanje rezultira boljom resocijalizacijom osuđenika.
- Što se tiče uticaja stava o vrednosti tretmana, zadovoljstva uslovima i odnosima u ustanovi i psiholoških osobina osuđenika na resocijalizaciju utvrđeno je da varijable zadovoljstvo uslovima i odnosima u ustanovi i psihološke osobine osuđenika (orijentacija na pravednost, samopoštovanje, emocionalna kompetentnost) daju značajan jedinstven doprinos predikciji zavisne varijable, tj. resocijalizaciji osuđenika, dok varijabla stav o vrednosti tretmana ne daje značajan jedinstven doprinos predikciji resocijalizacije osuđenika.

Poboljšanje uslova izdržavanja kazne zatvora svakako podrazumeva napore da se u ustanovama obezbede adekvatni uslovi i mehanizmi pomoću kojih bi se tretman adekvatno primenjivao, što bi dovelo do uspešne resocijalizacije.

Preduslove uspešne resocijalizacije naročito je potrebno graditi preko planskih aktivnosti, koje u okviru vaspitnog tretmana uvažavaju po-

trebu adekvatnih mera definisanih u skladu sa sociološkim i psihološkim profilima osuđenih lica. Naime, rezultati ovog istraživanja su pokazali da je neophodno primeniti adekvatnu strategiju koja podrazumeva individualizovani pristup u procesu resocijalizacije osuđenika.

Društveni poredak u penalnim uslovima, kao i svaki poredak, podrazumeva poštovanje propisanih normi ponašanja i obrazaca ponašanja, koji obezbeđuju predvidljivost i time stabilnost funkcionisanja. Prihvatanje načina funkcionisanja poretka u penalnoj ustanovi ne može biti direktan pokazatelj pozitivnog toka procesa rehabilitacije, resocijalizacije i kranjeg cilja reintegracije zatvorenika u društvo iz jednostavnog razloga – jer je nametnut u prvom redu silom (nadzorom i kontrolom).

Rezultat istraživanja upućuje na potrebu da se u budućnosti sprovede planske mere na unapređenju uslova u penalnim ustanovama. Istraživanja pokazuju da uspostavljanje i gajenje dobrih porodičnih odnosa pomaže smanjenju i prevenciji recidiva, da je podrška porodice i prijatelja (preko razvoja emotivnih i stabilnih odnosa) nakon puštanja na slobodu od bitnog značaja za proces reintegracije u zajednicu.

6. Zaključak

Osnovni cilj istraživanja izloženog u ovom radu jeste definisanje osnovnih prediktora za adekvatnu primenu programa postupanja (tretmana), što bi rezultiralo uspešnijom resocijalizacijom osuđenika i smanjenjem recidiva. Istraživanje je obavljeno anketiranjem 286 osuđenih lica, koja su u tom trenutku bila na izdržavanju zatvorske kazne u penalnim ustanovama na području AP Vojvodine. Rezultati istraživanja osnovnih prediktora uspešnosti resocijalizacije osuđenika pokazali su, pre svega, negativan stav osuđenika prema uslovima i odnosima u zatvorskim ustanovama i tretmanu koji se prema njima primenjuje. Navedeno se može tumačiti pretpostavkom da je lišenje slobode snažan preduslov za stvaranje visokog stepena nezadovoljstva usled prinudne izolacije od strane društva, nemogućnosti željene društvene komunikacije, osećaja marginalizacije, nametnutih ograničenja, osećaja urušenog digniteta, uskraćene mogućnosti ostvarivanja željenih ciljeva i upražnjavanja određenog životnog stila. Drugi razlog svakako može biti kvalitet

boravka u penalnim uslovima, zbog limitiranosti pre svega finansijskih resursa države, bez obzira na nastojanja i projektovane ciljeve društva koji mogu podrazumjevati i visoke standarde.

Bitno je istaći da je neophodna adekvatna obuka i periodično stručno usavršavanje osoblja penalnih ustanova u vezi sa najboljim modusima, pristupima i problemima resocijalizacije osuđenika.

Rezultati istraživanja imaju kako praktični (širi društveni) tako i naučni značaj. Na osnovu njih, date su osnovne preporuke za unapređenje procedura i načina rada sa osuđenim licima sa ciljem uspješne resocijalizacije u društvo nakon odsluženja zatvorske kazne. Treba posebno istaći da su potrebna dalja istraživanja u pogledu detaljnije analize faktora koji su se u ovom istraživanju pokazali kao granično statistički značajni a sa ciljem razumevanja njihovih specifičnosti i definisanja načina za unapređenje primene tretmana prema osuđenim licima.

Literatura:

1. Bobić, A. (2012). *Društvene promene i zatvorska zajednica*. Novi Sad: Panos, Matica srpska.
2. Borislav, M., & Bulatović, I. (2004). *Sistem izvršenja krivičnih sankcija u Republici Srbiji*. Beograd: Udruženje penologa Srbije.
3. Bošković, M., & Bobić, A. (2022). *Kriminologija sa penologijom*. Banja Luka: Fakultet za bezbjednost i zaštitu, NUBL.
4. Bošković, M., & Radoman, M. (2002). *Penologija*. Univerzitet u Novom Sadu, Pravni fakultet.
5. Kalatur, M., Levchenko, Y., Myroniuk, T., Hrankina, V.I., & Huzenko, Y. (2020). Re-Socialization of Convicted Persons: Stages and Methods. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 23(4): 1-9.
6. Lykhova, S., Semchuk, N., & Rybikova, H. (2019). Psychological well-being of prisoners as a factor in penitentiary reform. *International Journal of Applied Exercise Physiology*, 8(3): 341–351. DOI: 10.26655/IJAEP.2019.10.1
7. Fatić, A. (1995). *Kazna kao metafora*. Beograd: Službeni list SRJ, Novinsko-izdavačka ustanova.
8. Pavličević, P. (2019). Radikalizacija u zatvoru, procena rizika i neki modeli odgovora. *Kultura polisa*, 16(40): 309-331. https://kpolisa.com/KP40/KP40_3-7Pavlicevic.pdf

9. Radoman, M. (2013). *Penologija i kazneno izvršno pravo*. Beograd: Udruženje pravnika Srbije.
10. Romashov, R. A., & Bryleva, E. A. (2019). Post-prison resocialization - myth or reality?. *Bulletin of St. Petersburg University*, 10(4): 827–835. <https://doi.org/10.21638/spbu14.2019.414>.
11. Suryono, S. A., Domai, T., & Wijaya, A. F. (2016). Implementation of De-radicalization Policy for Terrorism Prisoners: An Indonesian Experience. *International Journal of Management and Administrative Sciences*, 3(10): 1–30. <https://www.ijmas.org/3-10/IJMAS-3904-2016.pdf>.
12. Timofeeva, E. A. (2019). *Foreign Prison Experience Resocialization of Prisoners*. 17th International Scientific Conference “Problems of Enterprise Development: Theory and Practice”, Volume 62, SHS Web of Conferences. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20196212004>.
13. Thomas, M. (2019). Treatment of prisoners and prison personnel training in Germany. *International penitentiary journal*, 1(1): 46–52.
14. *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Republike Srbije* („Sl. glasnik RS“ 55/2014 i 35/2019).

EVALUATING THE TREATMENT OF CONVICTS IN PENAL INSTITUTIONS IN VOJVODINA: DATA ANALYSIS, CHALLENGES AND RECOMMENDATIONS

ABSTRACT: The position of convicted persons in penal institutions is not only a legal issue. It is also a reflection of the available material and human resources, and the willingness and commitment of society to create efficient and effective modes of treatment and to implement them, in order to achieve the basic function of these institutions, i.e., resocialization. Research efforts in the field have focused on the ways to improve the functioning of penal institutions in order to provide the highest possible quality of life for convicts, in a specific environment and under restrictions. Serving the prison sentence in satisfactory conditions would ensure a better implementation of the treatment that would result in a better resocialization, thereby reducing recidivism. The aim of this research is to define the factors and the possibility of predicting the resocialization of convicts (dependent variable) in the prisons in the Autonomous Province of Vojvodina (AP Vojvodina). The results indicate that the general attitude of convicts towards prison treatment is negative. Of the 27 observed independent variables, the research showed that the greatest statistical significance exists: 1) between the category of educational treatment and satisfaction with conditions and relations in the institution; 2) between the type of crime and the success of resocialization. A lower statistical significance was observed between satisfaction with conditions, justice orientation, degree of self-esteem, emotional competence, and success of resocialization.